

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20075> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Otjes, Simon Pieter

Title: Imitating the newcomer. How, when and why established political parties imitate the policy positions and issue attention of new political parties in the electoral and parliamentary arena: the case of the Netherlands

Issue Date: 2012-10-31

Nederlandstalige samenvatting

De Nieuwkomer Nadoen.

Hoe, wanneer en waarom gevestigde politieke partijen de politieke posities en de aandacht voor thema's van nieuwe partijen over nemen in de electorale en de parlementaire arena: de casus van Nederland

Nieuwe politieke partijen hebben mogelijk een bijzondere rol in de politiek. Ze zouden invloed kunnen hebben op hoeveel aandacht bestaande politieke partijen besteden aan thema's en de posities die ze innemen op thema's. Sommige nieuwe partijen, zoals de dierenwelzijnspartij Partij voor de Dieren en de ouderenpartij Unie 55+ stelden dit doel expliciet voor zichzelf: ze gaven in interviews en programma's aan dat ze niet verwachten dat ze meteen een grote kiezersschare zullen krijgen, maar dat ze door hun aanwezigheid bestaande partijen willen dwingen om meer aandacht te besteden aan hun thema's of hun standpunten over te nemen. Andere partijen tonen grotere ambities. Zo wilde D66 het bestaande politieke stelsel opblazen. Nieuwe partijen kunnen op allerlei manieren indirect invloed uitoefenen op de bestaande partijen en het partijensysteem. Ze kunnen nieuwe onderwerpen op de agenda zetten, bestaande partijen dwingen om hun posities te veranderen, of de structuur van het partijensysteem veranderen. Dit onderzoek richt zich op deze indirecte effecten van nieuwe partijen.

Natuurlijk zijn er ook partijen die nog grotere verwachtingen hebben. Pim Fortuyn, de leider van de Lijst Pim Fortuyn zei ooit: "Ik word de volgende premier. Let maar op!"¹⁹⁵ Door toe te treden tot de regering kunnen nieuwe partijen direct invloed uitoefenen op beleid. Er zijn echter goede redenen van uit de politicologische theorie om een onderzoek te richten op het indirecte effect van nieuwe politieke partijen. Een aantal voornamelijk politicologen, zoals Downs, Daalder, Lijphart en Mair hebben voorgesteld dat nieuwe politieke partijen indirect effect kunnen hebben op het partijensysteem. Downs, bijvoorbeeld, stelde dat nieuwe partijen gevormd kunnen worden met het expliciete doel om de bestaande partijen te dwingen hun posities aan te passen. Hun hypothesen zijn echter nooit uitgebreid onderzocht. Dat is het doel van dit onderzoek.

¹⁹⁵ Pels, D. (2009) Mei 6 "Pim Leeft! Zeven jaar na de moord op Pim Fortuyn" *De Groene Amsterdammer*

Politieke partijen zijn conservatieve organisaties, die niet snel geneigd zijn om hun politieke posities te veranderen, behalve als ze zich daartoe voelen gedwongen vanuit electorale overwegingen. Iedere zetel die een nieuwe partij wint, is afkomstig van een bestaande partij. Dus zelfs als nieuwe partijen kleine oppositiepartijen blijven, kunnen ze invloed uit oefenen op de beleidsposities van bestaande partijen, en daarmee op het overheidsbeleid. Zo kunnen nieuwe partij invloedrijke actoren zijn - zij het indirect door hun invloed op bestaande partijen.

Maar nieuwe partijen kunnen niet alleen invloed uitoefenen door stemmen te winnen van bestaande partijen. In het parlement kunnen andere mechanismen een rol spelen. De besluitvorming in het parlement volgt vaak vaste paden: de aard van het politieke conflict staat vast, de conflictslijnen zijn getrokken, daarom staan de meerderheden ook al vast en dus ook de uitkomsten van besluitvorming. De geïnstitutionaliseerde, gestructureerde besluitvorming in het parlement kan nieuwe politieke partijen marginaliseren. Het is echter ook mogelijk dat nieuwe partijen deze mechanisme uitbuiten en een grote invloed kunnen hebben op besluitvorming. Nieuwe politieke partijen kunnen een externe schok zijn die de geïnstitutionaliseerde parlementaire besluitvorming ontregelen. Zo kunnen ze nieuwe onderwerpen op de parlementaire agenda zetten en de aard van het politieke conflict veranderen.

Volgens Mair hebben nieuwe partijen een bijzondere rol in politieke competitie. Mair dat de politieke competitie tussen nieuwe en bestaande partijen even belangrijk is als de competitie tussen bestaande partijen. Bestaande partijen hebben er belang bij om de bestaande conflictslijnen in stand te houden: de bestaande linkse en rechtse partijen ontlenen hun posities in het partijenstelsel en hun legitimiteit aan deze conflictslijn. Nieuwe partijen hebben er belang bij om nieuwe conflictslijnen te introduceren en daarmee het politieke conflict te herdefiniëren. Dit betekent echter ook dat bestaande partijen er een bijzonder belang bij hebben om nieuwe partijen op te nemen in politieke bondgenootschappen. Mair en Bale stellen dat de coöptatie van nieuwe partijen in linkse of rechtse politieke allianties de bestaande links-rechts-dimensie versterken. Hierdoor zou het aantal dimensies in het politieke systeem zelfs kunnen verminderen.

Nieuwe politieke partijen kunnen dus politieke verandering teweeg brengen. Het onderzoek in dit veld is beperkt, zo stelde Harmel. Sindsdien zijn er een aantal studies naar het effect van nieuwe partijen geweest. Norris noemt de *case-study* van Harmel and Svåsand het meest systematische onderzoek. Er zijn een aantal studies

gepubliceerd daarna maar deze richten zich op specifieke nieuwe partijen of specifieke partijfamilies.¹⁹⁶ Dit onderzoek is uniek omdat het zich richt op alle nieuwe partijen, die een parlement binnen treden.

Dit onderzoek probeert een antwoord te geven op de vraag in welke mate en onder welke voorwaarden nieuwe partijen invloed uitoefenen op bestaande partijen en partijsystemen. Dit onderzoek kijkt naar alle reacties van bestaande partijen, zowel in termen van aandacht voor onderwerpen als de positie op die onderwerpen. Het richt zich zowel op de parlementaire arena, als op de electorale arena. Ten slotte, kijkt het zowel naar het effect van nieuwe partijen op bestaande partijen en op het partijenstelsel.

Dit onderzoek richt zich op de reacties van alle bestaande partijen op alle nieuwe partijen in één land, Nederland, sinds 1946. De reden om een enkel land te onderzoeken is dat op deze manier eigenschappen van het politieke stelsel die invloed kunnen hebben op de mate nieuwe partijen invloed kunnen hebben op bestaande partijen, constant worden gehouden. Omdat Nederland zo'n open politieke systeem heeft, zeker in termen van het kiesstelsel is er een groot aantal nieuwe en bestaande partijen om te onderzoeken. Nieuwe partijen zijn in dit onderzoek gedefinieerd als organisaties die verkozen vertegenwoordigers in het parlement hebben voor de eerste keer en niet gevormd zijn als een transformatie van een bestaande partij of als een fusie van twee bestaande partijen. Dit onderzoek richt zich op de invloed van negentien nieuwe partijen op gemiddeld negen bestaande partijen. Deze nieuwe partijen staat in tabel 15.1. De uitkomsten van dit onderzoek hebben ook betekenis buiten de grenzen van Nederland. Nederland is geselecteerd als een meest waarschijnlijke casus om effecten te zien van nieuwe partijen. Met het grote aantal en zeer diverse aanbod van nieuwe partijen is het waarschijnlijk dat als nieuwe partijen invloed hebben op bestaande partijen, men dat hier kan zien. Als er geen effect van nieuwe partijen wordt waargenomen in Nederland, dan is het onwaarschijnlijk dat dit buiten Nederland wel gevonden kan worden.

¹⁹⁶ Er is mij maar een onderzoek bekend dat naar nieuwe partijen in het algemeen kijkt. Het onderzoek van Huibregts (2006).

Tabel 15.1: nieuwe partijen in de Tweede Kamer sinds 1946

Naam	Afk.	Verkozen	Ideologie
Katholieke Nationale Partij	KNP	1948	Rechts-Katholicisme
Pacifistisch-Socialistische Partij	PSP	1959	Links-Socialisme
Boerenpartij	BP	1963	Conservatisme
Gereformeerd Politiek Verbond	GPV	1963	Orthodox Protestantisme
Democraten '66	D66	1967	Pragmatisme Radicale Democratie
Politieke Partij Radicalen	PPR	1971	Progressief Christendom
Democratisch Socialisten '70	DS'70	1971	Sociaal-democratie
Nederlandse Middenstandspartij	NMP	1971	Anti-belastingpopulisme
Rooms Katholieke Partij Nederland	RKPN	1972	Orthodox Katholicisme
Reformatorisch Politieke Federatie	RPF	1981	Orthodox Protestantisme
Evangelische Volkspartij	EVP	1982	Progressief Christendom
Centrumpartij	CP	1982	Radicaal Nationalisme
Algemeen Ouderen Verbond	AOV	1994	Ouderenbelangen
Politieke Unie 55+	U55+	1994	Ouderenbelangen
Socialistische Partij	SP	1994	Socialisme
Leefbaar Nederland	LN	2002	Democratisch Populisme
Lijst Pim Fortuyn	LPF	2002	Liberaal Nationalisme
Partij voor de Dieren	PvdD	2006	Groene politiek
Partij voor de Vrijheid	PVV	2006	Liberaal Nationalisme

De belangrijkste uitkomst van dit onderzoek is dat er een groot verschil is tussen de parlementaire en de electorale arena. Terwijl in de parlementaire arena de binnenkomst van een nieuwe partij over het algemeen leidt tot een reactie van de bestaande partijen, is dit minder duidelijk voor de electorale arena. Waar het gaat om aandacht voor onderwerpen kan er een directe vergelijking gemaakt worden tussen beide arena's. In de parlementaire arena leidt de aanwezigheid van een nieuwe partij tot een verandering van de aandacht voor het onderwerp van die partij. In de electorale arena gaat dit niet op: er kan wel voor sommige nieuwe partijen een effect gevonden worden voor sommige bestaande partijen. Het verschil in de reacties tussen deze twee arena's heeft te maken met de aard van deze twee arena's. In de parlementaire arena is er een parlementaire agenda waar bestaande partijen zich aan moeten houden, terwijl in de electorale arena bestaande partijen er belang bij hebben om zich te richten op hun eigen onderwerpen.

De aard van de politieke arena heeft effect op de manier waarop bestaande partijen reageren op nieuwe partijen. De parlementaire agenda is een bijzonder politiek construct: aan de ene kant, geven politieke partijen zelf vorm aan de parlementaire agenda door hun eigen initiatieven. Aan de andere kant beperkt de

parlementaire agenda waar nieuwe partijen over kunnen spreken. Door de parlementaire agenda te veranderen, kunnen nieuwe partijen de activiteiten van individuele partijen beïnvloeden. Door bijvoorbeeld zelf actief te zijn op het eigen onderwerp, kunnen nieuwe partijen de definitie van het politieke conflict beïnvloeden. Om controle te houden over de definitie van het conflict op dat onderwerp, moeten bestaande partijen zelf actief worden op dat onderwerpen. Door zich zelf los te maken van de parlementaire agenda kunnen nieuwe partijen de parlementaire agenda beïnvloeden.

In de parlementaire arena hebben de eigenschappen van nieuwe partijen een effect hebben op de reacties van bestaande partijen: sterker georganiseerde nieuwe partijen, nieuwe partij die meer zetels hebben gehaald en nieuwe partijen die meer aandacht besteden aan hun eigen onderwerpen, veroorzaken meer reacties dan nieuwe partijen die slechter zijn georganiseerd, kleiner zijn en minder aandacht besteden aan hun eigen onderwerpen. Ook kan er een onderscheid gemaakt worden tussen mobiliserende en uitdagende nieuwe partijen. Mobiliserende nieuwe partijen proberen een nieuw onderwerp op de agenda te brengen, terwijl uitdagende nieuwe partijen een bestaande partij uitdagen op zijn eigen onderwerp. Dit onderzoek laat zien dat mobiliserende nieuwe partijen inderdaad nieuwe onderwerpen op de agenda zetten: er is meer aandacht voor die onderwerpen en er wordt vaker verdeeld overgestemd over deze onderwerpen. Voor uitdagende partijen is er geen verandering in aandacht zichtbaar. Noch is het zo dat de partijen die ze uitdagen van positie veranderen. Wel is het zo dat grote partijen aan de overkant van het politieke spectrum een extremere positie innemen. Dit kan begrepen worden vanuit het strategisch perspectief van Meguid: deze grote partijen proberen de uitgedaagde partij in het nauw te brengen door het conflict aan te gaan met diens uitdager.

Waar het gaat om de posities van bestaande partijen op vraagstukken, zien we dat de binnenkomst een nieuwe partij in de parlementaire arena samenhangt met de polarisatie van eerder nog niet-gepolariseerde vraagstukken en het versterken van het politieke conflict op dat onderwerp. Nieuwe partijen creëren geen nieuwe conflicten, maar brengen nieuw leven in bestaande conflicten.

Er is geen bewijs dat de aanwezigheid van nieuwe partijen per se ertoe doet voor de aandacht die nieuwe partijen besteden aan onderwerpen in hun verkiezingsprogramma's na hun binnenkomst. Voor zo ver we betekenisvolle patronen vinden, lijken bestaande partijen nieuwe partijen sterker te anticiperen, dan dat ze op

nieuwe partijen reageren na hun binnenkomst. Zowel voor aandacht als voor posities geldt dat er meer betekenisvolle relaties gevonden zijn voor anticiperend gedrag dan voor reactief gedrag. Bij het schrijven van verkiezingsprogramma's zijn nieuwe partijen niet zo zeer bezig met het winnen van de laatste slag, maar -onder specifieke voorwaarden- zijn nieuwe partijen zeer bewust van het conflict dat ze die verkiezingen aan zullen gaan. Bestaande politieke partijen zijn conservatieve organisaties die alleen op hun omgeving reageren als ze verkiezingen hebben verloren: Als bestaande partijen de verkiezingen hebben verloren hebben ze een reden om op hun omgeving te reageren. Het meest consistente patroon dat is gevonden in de electorale arena is dat nieuwe partijen het sterkst reageren en anticiperen op nieuwe partijen, als ze de voorgaande verkiezingen hebben verloren. Dit geldt zowel voor aandacht als voor positie.

Het effect van nieuwe partijen op het partijsysteem is onderzocht in het parlement, waar op het niveau van de individuele partij de sterkste reacties zijn waargenomen. Als nieuwe partijen effect zouden hebben op de conflictslijnen dan is het hier. Voor zo ver als veranderingen van conflictslijnen teruggebracht kunnen worden naar nieuwe partijen, duidt de data erop dat nieuwe partijen geassocieerd worden met het verminderen van de dimensionaliteit van partijsystemen. Dit is in tegenstelling met de verwachtingen die op basis van het werk van Mair, Schattschneider en Pellikaan et al. geformuleerd zijn. Dit kan verklaard worden door twee mechanismen: op de onderwerpen die nieuwe partijen introduceren, volgen partijposities de links-rechts-dimensie; en omdat nieuwe partijen worden gecoöpteerd in linkse of rechtse bondgenootschappen wordt de links-rechts-dimensie versterkt. Dit laatste is eerder voorgesteld door Mair en Bale: de integratie van nieuwe partijen in linkse en rechtse allianties versterkt de bimodale competitie. Dat de bestaande politieke partijen zo succesvol zijn geweest in het uitschakelen van nieuwe politieke partijen, versterkt het belang van het conflict dat Mair heeft beschreven: in het conflict tussen zij die een belang hebben bij het in stand houden van de bestaande conflictslijn, en zij die de bestaande conflictslijn willen vervangen door een nieuwe conflictslijn, heeft de eerste groep vrij consistent gewonnen.

Dit onderzoek toetst de bestaande theorieën over het effect van nieuwe partijen en de ambities die nieuwe partijen zelf hebben uitgesproken in een enkele casus. De uitkomsten van het onderzoek moeten daarom voorzichtig geïnterpreteerd worden: specifieke nieuwe partijen hebben effect op specifieke bestaande partijen.

Over het algemeen, is het effect van nieuwe partijen afhankelijk van de politieke arena. Het is de vraag of de resultaten van dit onderzoek relevantie hebben buiten de grenzen van de Nederlandse casus. Nederland is geselecteerd als een meest waarschijnlijk casus. Als nieuwe partijen effect hebben, dan is het hier. Positieve resultaten betekenen niet dat de mechanismen en patronen die gevonden zijn noodzakelijkerwijs in andere landen voorkomen. In meer gesloten systemen, kunnen er nog steeds mechanismen zijn die ervoor zorgen dat bestaande partijen geen rekening hoeven te houden met nieuwe partijen. De negatieve resultaten van dit onderzoek zijn daarom des te betekenisvoller: als zelfs in Nederland, met een open kiestelsel de aanwezigheid van nieuwe partijen in de electorale arena niet leidt tot reacties van bestaande partijen, is het niet waarschijnlijk dat dit in andere landen wel zo is. Noch is het waarschijnlijk dat de binnenkomst van nieuwe partijen in deze systemen zal leiden tot nieuwe conflictlijnen. Ook hier zullen de nieuwe conflictlijnen zwak blijven of geïntegreerd worden in de bestaande links-rechts-tegenstelling. Het is de vraag of Nederland een meest waarschijnlijke casus is: door de openheid van het politieke systeem kunnen bestaande partijen geïmmuniseerd zijn voor nieuwe partijen. Terwijl in andere systemen de binnenkomst van een nieuwe partij een schok voor het systeem is, hoort het in Nederland bij een verkiezing dat in de marge van het systeem een nieuwe partij ontstaat. Bestaande partijen kijken daar niet meer van op. Alleen als nieuwe partijen door hun eigen activiteit de parlementaire agenda beïnvloeden, dan moeten bestaande partijen wel reageren. Daarnaast kan de openheid van de kabinetsformatie, waar een aantal nieuwe partijen al snel bij betrokken raakten, het vermogen van nieuwe partijen om in het parlement nieuwe conflictlijnen te introduceren ernstig belemmeren. Dit onderzoek in dit ene land vormt geen finale ontkrachting van de Schattschneider-Mair thesis, maar het vormt wel een ondersteuning van de Mair-Bale thesis.